

I

Ezen a héten halt meg, május 12-én. Éjszaka még írt, gyertyaláng mellett, dacolva a közüzemekkel, mert kikapcsolták a villanyát; s mikor észrevette, hogy a gyertya lángja nyúlik, hajladozik, befejezte a történetet. Kényszerűségből, mert sötétben nem tudott írni, de nem felelőtlenül elhamarkodva, mert finom ember volt, aki sohasem vétett a művészet erkölcsé ellen, és soha nem hagyta olvasóit kielégítetlenül. Ezért, bármennyire szerette a kényelmes tempót, a körmönfontan körülményes előadást, óvakodott várakozásokat kelteni, és összevissza bonyolítani a cselekményt, mert, öreg és hajszott lévén, nem tudta, marad-e ereje kibonyolítani. Mindig csak epizódokat írt egy elmúlt világ mellékalakjairól. Azok közül az írók közül való volt, akik mihelyt a tollat a kezükbe veszik, transzba kerülnek. Krúdy ilyenkor – mint a normális ember, mikor álmodik – egy különös, de azért ismerős világban járt-kelt, olyan valóságban, amely főként abban különbözött az ébren észlelttől, hogy nem volt vele egyidejű. Múlt volt talán? Krúdy egy darabig annak tartotta, később egyre kevésbé bajlódott azzal, hogy történelmileg számon tartott tényekhez rögzítse révedéseit, hanem egyszerűen rávetítette a jelenre álomszerű hangulatait.

2

Művészete éppen ezért ellenállhatatlanul megvesztegető. Krúdynam nem olvasói vannak, hanem cinkosai, kik néha még külső megjelenésükben is emlékeztetnek alakjaira. Többnyire csalódott, magányos férfiak ezek, akik nem tudnak szabadulni emlékeiktől. Ő az önmaguk elől menekülő írója, az önérzetükben megalázottaké. Több kategóriát is sorolhatnánk fel: nincs-e ezer okunk rá, hogy álmokba meneküljünk?

3

Milyen elemekből áll össze novelláinak sűrű, jellegzetes atmoszférája? Nagyon finom ellentétekből, amelyek egymást erősítve adják az összhangulatot. Ha a történet borongósan indul, egyszerre csak pojáca hatású figurák lépnek

fel; a túlságos lelkeséget érzékiséggel kompenzálja, pirosposzgás kocsmáros-nékkal hozza össze Gulácsy alakjaira emlékeztető éhenkórászait: minél révedzőbb a történet, annál érzékletesebbé teszi részleteiben, viszont ahol a figurái valószerűtlenek, ott a lírája emberi. Művészete némely végleteiben a szürrealistákra emlékeztet.

4

Hatása azonban egészen más: elandalító és megnyugtató. Elégikus hatás? Az, ha szeles és borús, reménytelenül kicsengő történeteire gondolunk, de ugyanakkor ki ünnepelte áhítatosabban, mint ő, a testi jó érzés, a nyelv, a szájpadrás, a torok és a gyomor örömnünnepeit? Ki tudja elfelejteni kispolgári ingyenceit, kik mielőtt a söntésbe betelepédnének, előbb kimennek a konyhába, szakácsné elé terjesztve a főtt marhahússal szemben támasztott össz kívánságaikat? Ezen a területen rabelais-i magaslatokra emelkedik.

5

Pályája szerény, provinciális kezdeteitől nyílegyenesen tör felfelé. Legnagyobb sikere, *A vörös postakocsi* után attól lehetett tartani, hogy írásmódja modorossággá merevedik, de eleven művészi ösztöne és szigorú önkritikája túljuttatta ezen a stádiumon. Élete végéig fejlődött, amíg eszközeinek hiánytalan birtokában végül elérte a teljes tökélyt.

6

Javult a romló idővel, egyre nehezebb feltételek között. Sokat írt, mert rosszul fizették: azok közé a kevesek közé tartozik, akik művészek maradtak a kényszerben is. Vagyont nem hagyott hátra: egy karneolköves gyűrű maradt utána, egy köteg magyar kártya, melyből hiányzott a tők király és a makk hetes, néhány régi lóversenyprogram és a lőcsei kalendárium.

Újság, 1937. május 16